

BUSINESS LEGAL POLICY WITHIN THE SCOPE OF REHABILITATION REGIME OF A DEBTOR

MERI KETILADZE

Lecturer, Doctoral student, Caucasus International University, Georgia

ABSTRACT. The presence of the business and a proper business environment is essential for the multifaceted development of our country. Therefore, its preservation has the same importance as well, that is provided by the insolvency law through the rehabilitation regime. The article discusses the importance of the rehabilitation regime for a business entity.

The article hereof provides the actions taken by various authorities through adopting laws, introducing international standards, etc. For example, on the Ministry of Justice of Georgia initiative, the Parliament of Georgia adopted the Law “On Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors’s Claims” in 2020.

The work also discusses the judiciary and its role in saving the business based on a specific example. The work also reviews the place of Georgia in various ratings, such as those of “Doing Business” and “The Heritage Foundation”. Considering their importance and influence, the above-mentioned ratings and the place held by Georgia are a guide for foreign investors.

The place of the judiciary in the rating, which has experienced stagnation, should also be noted. This, of course, has a negative impact on both local and international levels for those interested in doing business in Georgia. Despite the presence of an appropriate legal framework within the scope of the issue under consideration, however, the numbers that are read in the ratings do not give us the opportunity to state that there is a sound environment for doing business in Georgia. For this, it is obvious that only the insolvency law's presence is insufficient.

KEYWORDS: INSOLVENCY, REHABILITATION, INSOLVENT DEBTOR, BUSINESS LEGAL POLICY.

INTRODUCTION

The Law “On Insolvency Proceedings”, adopted in 2007, has left a significant trace in legislative and practical development and in scientific terms. Deepening of knowledge made us face the new legislative needs, which resulted in the development of the draft law by the Ministry of Justice and its subsequent adoption by the Parliament in the form of the Law “On Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors’ Claims”. In addition to the above-mentioned important domestic news, which led to amendments to the legislation and development in the current direction, we should not forget that the “Association Agreement” was ratified by the Parliament of Georgia on June 26, 2014, which, *inter alia*, involves the approximation of the Georgian law

with the EU legislation, between the European Union and the European Atomic Energy Community (Euratom) and their Member States.¹ The obligation to adopt the new insolvency law was not directly derived from the Association Agreement, however it did not cause contradiction with the directives either. This can be considered as a manifestation of the country’s free will for the benefit of development and success, which has a positive reflection in favour of our country on a yearly basis. As an illustration, let’s discuss “Doing Business” ratings of the World Bank of recent years, where Georgia ranks 6th or 7th place in terms of ease of doing business. For example, as of 2019, Georgia was in 6th place,²

1 Association Agreement, Article 1.2 g. [last viewed on April 07, 2023].

2 A World Bank Group Flashing Report, Doing Busi-

where it left behind such leading countries of the world as Norway, USA, UK, etc. And according to the data of 2020, Georgia took 7th place³, after advancing over the USA. One of the components of this research refers to insolvency, in which we are ranked on the 64th place, and last year we were ranked on the 60th place.⁴ Success in launching a business should be converted into business preservation (through rehabilitation), which, as we witness, is of great importance in the development of the insolvency sector. It is believed in economic science, that the state must create favourable conditions for the formation and development of business, in which, in addition to political stabilization, and creation of a competitive and favourable social environment, legal provision of business is also necessary,⁵ which is one part of the creation of an investment climate along with economic, political and social factors that determine the attractiveness of country for foreign investments.⁶ And in the science of law, a scientist in the field of insolvency – Roin Migriauli, pointed out the interest of the state in the law, in favour of the rehabilitation regime, for prevention of bankruptcy proceedings in his work back in 2017.⁷ It is after this that Georgia starts to pay attention to the field of insolvency in the world ratings, which contributed to the change of legislation and giving priority to the rehabilitation regime therein. The article is interesting, as it discusses the actions of all three branches implementing the state governance, in terms of creation, adoption and proper introduction of the applicable insolvency law in practice.

During the fulfilment of the work, such types of research were used as descriptive, inductive, qualitative, comparative, data analysis, etc. The purpose of the research topic is to study the state's business legal policy of insolvency.

The research topic is the study of the Georgian legislation on insolvency, in particular, within the scope of the purpose and meaning of the rehabilitation regime.

The research object is the involvement of the state governance implementing branches and their role in implementing the rehabilitation regime.

STATE AND LAW

Within the scope of the responsibility mentioned above in the introduction, the state, in parallel with the international arena, did its best not to lag behind the world economic pulse and developed the Law “On the State Budget of Georgia for 2020”, which clearly described the priority programs for the development of the state. The issues related to insolvency were included in the priority ranks, which were formulated as follows: “The insolvency system will be reformed for the purpose of improvement of the procedures related to insolvency proceedings. There will be more incentives for rehabilitation of enterprises, more guarantees to ensure the protection of creditors’ rights and legal interests.”⁸ In fact, development of the draft Law “On Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors’ Claims” by the Ministry of Justice of Georgia was a huge step forward for implementation of the reform. In addition to the Law “On Budget”, the government program of 2019-2020 focused on the reforms in the field of insolvency, where the greatest importance was given to the development of economy, which was considered to be ensured by the reform of the insolvency system. It was aimed at rehabilitation of the debtor and ensuring the rights and legal interests of creditors with more guarantees.⁹ In the report on the above-mentioned program, we can find that the set goal was fulfilled, on the basis of which the Law “On Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors’ Claims” was developed.¹⁰

Each branch implementing the state governance should contribute to the initiation and establishment of law-making within the scope of its own capabilities, afterwards its development and correct interpretation in practice, maximum application of all kinds of resources for business prosperity, etc. I believe that the success of the business is directly related to the success of the country. Its prerequisite is establishment of a

ness 2019, 16TH EDITION. Pg. 5.

3 Comparing Business Regulation in 190 Economies, Doing Business. 2020. Pg. 4.

4 Doing Business (2020), Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2020.

5 G. Shubladze, M. Nanitashvili, (2011) Basics of Business. Publishing house: Universal, Tbilisi.

6 Qoqiauri, L., (2017) Foreign Investments, Tbilisi. Pg. 71. <http://91.208.144.135/~grunistory/download.php?token=a0283cf715200960c1c4c3e3f83c41d3>

7 R. Migriauli, (2017) Introduction to Bankruptcy and Insolvency Law. 3rd revised edition. Publisher: Lawyers’ World, Tbilisi. Pg. 233.

8 The Law of Georgia “On State Budget”, 2020 [last viewed on April 07, 2023].

9 Government Program 2019-2020, September, 2019 [last viewed on April 07, 2023].

10 Report on performance of the Government Program, 2019-2020. September, 2019 – May, 2020. Pg. 57. [last viewed on April 07, 2023].

legal framework. Even, according to the philosophy of law – “what is legal – is useful for people”.¹¹ To ensure this, the legislative and executive authorities have done everything within the scope of their competence, and now we have the Law “On Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors’ Claims” in force. After all, the judiciary is of great importance, in particular, for acceptance of application in the proceeding, opening the rehabilitation regime, etc.

IMPORTANCE OF THE REHABILITATION REGIME

Importance of the rehabilitation regime encompasses various fields and interests. In addition to the legal importance of preserving the existence of an entrepreneurial entity, continuing presence in the Registry of Entrepreneurs and Non-Entrepreneurial Legal Entities, rehabilitation has huge material importance – as in terms of continuation of the actual activity of its enterprise. The Constitution is the guarantor for protection of everyone’s rights. The Constitution of Georgia ensures freedom of entrepreneurship, prohibits monopolistic activities, except for the cases allowed by law, etc.¹² However, it is considered that the state itself creates a monopoly in certain cases due to individual characteristics of the field of law and activity,¹³ for example, while granting the licenses and during the issues regulated within the framework of the intellectual law. Regardless of the topic’s specific, we have to remember that “free competition is considered as the best way to achieve the economic welfare, and the main goal of the legislation regulating competition is to increase the economic welfare of the society”¹⁴ and it is considered to be of primary importance in the economy.¹⁵

As for international investments – whether it is launching a business in the local market, establishment of a branch, relocation of an enterprise or something

else, prior to making a decision, it is important for the investor/businessman to have the stability, favorability and compliance of domestic legislation with the international standards, because from the beginning, they determine in the contract which country’s tribunal must consider the case if a dispute occurs, they are guided by the norms of domestic law in general, in the process of action.¹⁶

In the end, we should not forget about the benefits of the welfare sector, in particular, the rehabilitation regime, and – “We are obliged to save those who are worth saving”.¹⁷ Through rehabilitation, in preservation of the debtor, we should see the universal importance of continuing his/her existence, taking into account the above-mentioned or other reasons. If the debtor is not rehabilitated, the necessity of the bankruptcy regime will arise, which will be followed by the opposite actions of rehabilitation, in particular, withdrawal from the Registry of Entrepreneurs and Non-Entrepreneurial Legal Entities, and before that – realization of the bankruptcy mass for satisfaction of the creditors, etc. The rehabilitation regime serves to avoid all this, which is the best way to overcome the crisis and protect the interests of both the debtor and the creditor, that is a mean of prevention of disappearance of the bankruptcy – debtor from the civil circulation, that is called “the second chance”. It is believed that if there is a “second chance” and the rehabilitation process is successfully implemented, it will contribute to the development of the entrepreneurial activity.¹⁸ As we can see, importance of the rehabilitation regime goes far beyond the scope of the insolvency sector. And, its use and implementation, in addition to the interests of the debtor, is of national importance, both inside and outside the country.¹⁹

THE GOAL OF THE REHABILITATION REGIME

The goal is of great importance in any issue. The rehabilitation mode is no exception as well. The goal of the rehabilitation regime is realized in favor of several

11 G. Radbruch (2012), 5 Minutes of Philosophy of Law, Journal of Law: Table of Contents, N1-2 (3-4), Tbilisi, translated by Dimitri Gegenava.

12 Constitution of Georgia, Article 26. [last viewed on April 07, 2023].

13 Mankiw, N. G. (2009). Principles of Microeconomics, fifth edition, Harvard university. Pg. 318.

14 “Competition Policy in Georgia” International Transparency – Georgia (2016) Tbilisi. Pg. 6.

15 S. Petelava (2007), Theory of Competition and Antimonopolistic Regulation in Georgia, Publishing House: Loi, Tbilisi. Pg. 13.

16 Rudolf Dolzer, Christoph Dchreuer (2008), Principles of international investment law. Oxford University Press. Pg. 265 and the next.

17 G. Erkomaishvili, L. Gigauri, N. Talakhadze, Basics of Entrepreneurship. Pg. 16. <http://www.bpa.ge/book/book01.pdf>

18 International Monetary Fund: Orderly & Effective Insolvency Procedures.

19 M. Ketiladze (2023), “Sustainable Development Goals and Rehabilitation Regime”.

actors. For example: the state, the creditor, the debtor himself/herself, etc. Exactly the goal determines the direction of the regime and the interests of the parties. According to the Law “On Insolvency Proceedings”, satisfaction of the demands of the creditors were combined in the goal of rehabilitation – by improvement of the debtor’s financial and material-technical condition, perfection of the management system, increasing the success and profitability of the debtor’s commercial activities, as well as the possible optimization of the trustee’s property.²⁰ As we can see, according to the law, the goal was set not only towards the interests of the debtor, but also in the interests of the creditor. If the debtor’s goal was to save the enterprise through improvement of the situation, increasing the profits and other means, the creditor’s goal was to satisfy his/her interests. It is obvious, realization of the creditor’s goal went through the realization of the debtor’s goal. Accordingly, the creditor had no less interest in the debtor’s successful rehabilitation regime, because he/she would be able to satisfy the requirements only if the debtor’s rehabilitation goal was achieved.²¹

According to the applicable Law “On Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors’ Claims”, the purpose of the rehabilitation regime is to approve the rehabilitation plan,²² upon enforcement of which, the rehabilitation regime is carried out.²³ However, it will find continuation in the result of its approval. In particular, its implementation becomes binding for all parties involved in the plan, including for those creditors, whose demands were not recognized and for those creditors, who voted against the rehabilitation plan.²⁴ With this, the norm emphasizes the wording stated in the title and the purpose of the law – satisfaction of all creditors through rehabilitation is important for it.

In conclusion, that the goal of rehabilitation is not

focused on one side of the regime, thus it establishes the opinion that the rehabilitation regime is an effective tool for realization of participants’ interests in insolvency proceedings.

THE HERITAGE FOUNDATION INDEX AND GEORGIA

One issue is a proper existence of the domestic legal framework in the country, based on the Constitution and other normative acts, and the other one is its implementation in practice. The Heritage Foundation is an authoritative research institution, which measures the level of economic freedom of more than 180 countries on annual basis, that is determined through evaluation of 12 components. These components are grouped into 4 main groups: 1. Rule of law (property rights, judicial effectiveness, government integrity); 2. Government size (fiscal health, government spending, tax burden); 3. Regulatory efficiency (business freedom, labor freedom, monetary freedom); 4. Market openness (freedom of trade, investment, finance). Each parameter is evaluated on a 100-point scale (0 – the lowest level of economic freedom, 100 – the highest level of economic freedom).²⁵ In the Index of Economic Freedom of The Heritage Foundation, Georgia’s economic freedom was assessed with 68.7 points in 2023. According to this index, Georgia is among the countries with a moderately free economy and ranks 35th place in the world. Compared to the previous year, Georgia’s position in the “Index of Economic Freedom” has decreased by 9 places, and the rating has deteriorated by 3.1 points. In addition, during the period of 2012-2023, Georgia received the lowest rating in 2023, however, achieved the highest rating in 2021 (77.2 points). According to the data of 2023 of The Heritage Foundation, the rating score of Georgia has worsened in 8 out of 12 components, these are: property rights, judicial effectiveness, government integrity, fiscal health, government spending, business freedom, monetary freedom, trade freedom. The evaluation score remained the same in 2 components: tax burden, investment freedom. The rating improved in only 2 components: labor and financial freedom.²⁶

20 Law on Insolvency Proceedings, Article, 3.S. [last viewed on April 07, 2023].

21 M. Ketiladze, R. Migriauli (2022), “Active role of the insolvent debtor in the rehabilitation regime”, Caucasus International University, International Scientific Conference, Challenges of Modern Law, Tbilisi.

22 Law on Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors’ Claims. Article 69.1. [last viewed on April 07, 2023].

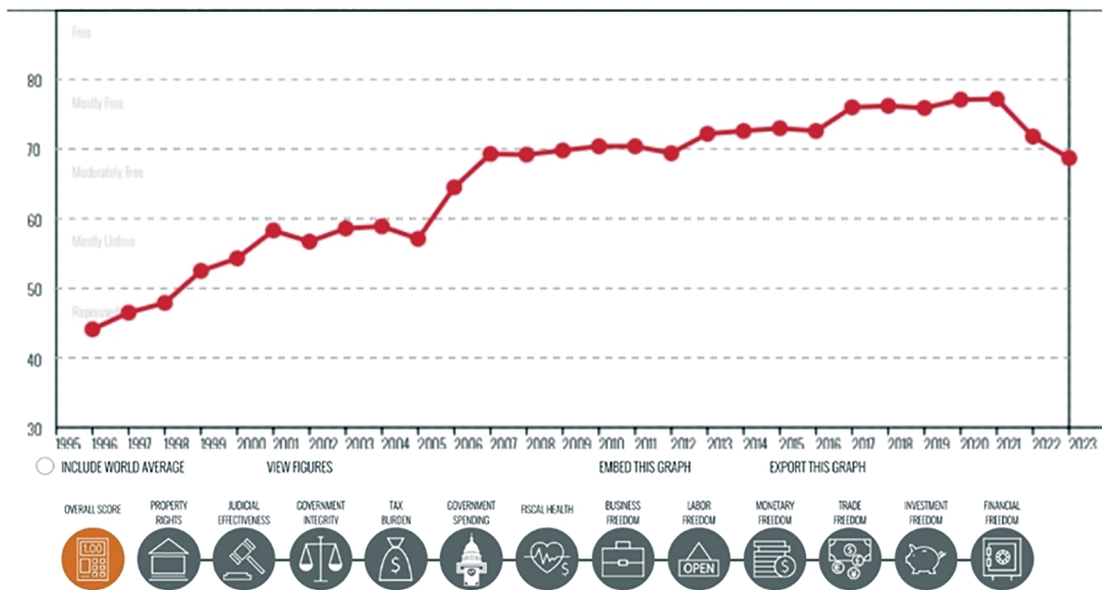
23 Explanatory card on the draft Law of Georgia on Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors [last viewed on April 07, 2023].

24 Law on Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors’ Claims. Article 85.2 [last viewed on April 07, 2023].

25 <https://factcheck.ge/ka/story/41730--მთავრობის-კეთილსინდისიერების-ინდექსით-საქართველომ-10-წლიანი-პროგრესით-მნიშვნელოვანი-წინსვლა-აჩვენა-და-პოზიცია-31-ადგილით-გაიმჯობესა>

26 <https://factcheck.ge/ka/story/41730--მთავრობის-კეთილსინდისიერების-ინდექსით-საქართველომ-10-წლიანი-პროგრესით-მნიშვნელოვანი-წინსვლა-აჩვენა-და-პოზიცია-31-ადგილით-გაიმჯობესა>

OVERALL SCORE

APPENDIX №1: OVERALL SCORE. SOURCE: Index of Economic Freedom.

This analysis reveals that it is not enough to settle the issue only at the legal level. Therefore, it is important to take various effective steps. First of all, giving the maximum freedom to business, which should preserve the existing capital and, in the future, attraction of international investments. Each component individually carries the greatest importance, which creates a common chain for preservation or launching a business (see Appendix 1²⁷).

When we are talking about saving and recovery of business, proper action of judiciary is of great importance, of course within the scope of law. Taking the issue under consideration by bringing the insolvency into the scope of law. The research of The Heritage Foundation, shown in the chart below, makes it clear that judicial effectiveness is stagnating. Judiciary, which is an independent body and differs in nature from other executive authorities, bears their equal responsibility within the scope of its powers.

Therefore, the judiciary should ensure the increase of effectiveness in every way, implying the introduction

of legal norms in proper knowledge and application, the equality of parties and introduction of other rights in practice. The judiciary, as one of the branches of governance, both locally and internationally, should share its meaning, purpose and goals of existence, so that the current reality and assessments made in local or international researches can be changed with a positive indicator (see Appendix 2²⁸).

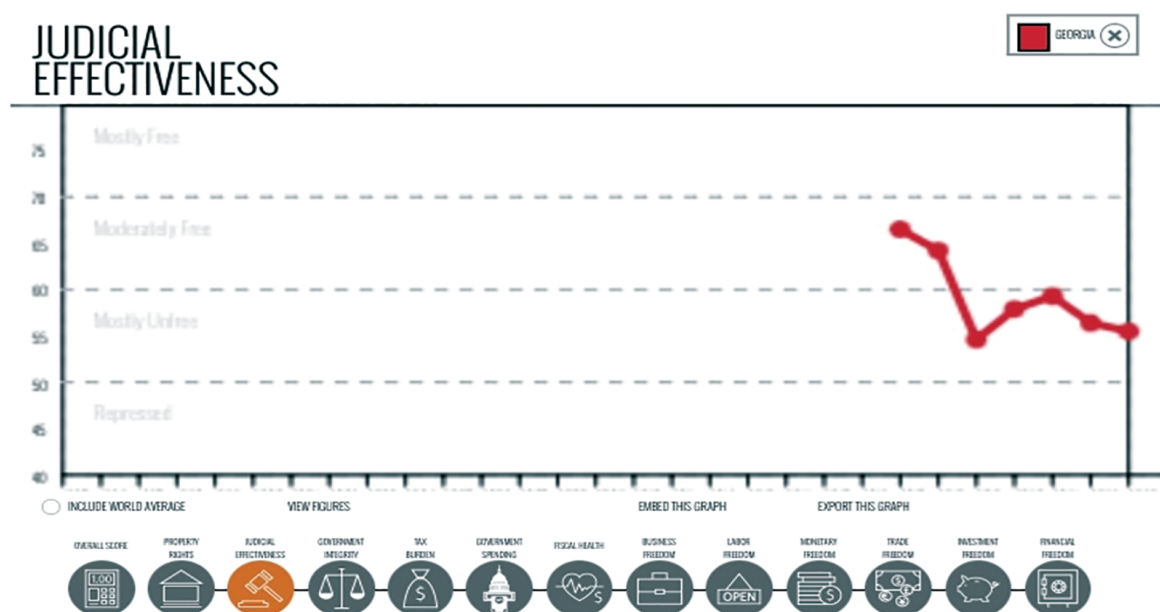
JUDICIAL PRACTICE – ACCORDING TO THE EXAMPLE OF JSC „ELMAVALMSHENEBELI“

On December 30, 2022, the representative of JSC „Elmavalmskenebeli“ applied to the Civil Case Panel of the Tbilisi City Court with a request to open the rehabilitation regime. The court reviewed the application and appended documents, it considered that the application did not comply with the requirements of the Law “On Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors’ Claims”, therefore the applicant was given a deadline to fill the gap. According to the Article 44(3) (a) of the Law of Georgia “On Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors’ Claims”, if the debtor files an application for insolvency in the court, in addition to the information provided for in paragraphs 1 and 2 of

[ბის-კეთილსინდისიერების-ინდექსით-საქართველომ-10-წლიანი-პროგრესით-მნიშვნელოვანი-წინსვლა-აჩვენა-და-პოზიციას-31-ადგილით-გაუმჯობესა](https://indexdotnet.azurewebsites.net/index/visualize?cnts=georgia&type=9&fbclid=iwar3na3pvl7wzvrscnd95jakd9dkke16o6jzgvnqaduitwcuuyccxlzaca70)

27 <https://indexdotnet.azurewebsites.net/index/visualize?cnts=georgia&type=9&fbclid=iwar3na3pvl7wzvrscnd95jakd9dkke16o6jzgvnqaduitwcuuyccxlzaca70>

28 <https://www.heritage.org/index/visualize>

APPENDIX №2: judicial effectiveness. SOURCE: Index of Economic Freedom.

this Article, he/she must also submit the complete list of his/her creditors (names, titles, personal numbers, identification data) and the information on existing obligations.

The court set a 5-day timelimit for the debtor to eliminate the above-mentioned gap.²⁹ On January 18, 2023, the representative of JSC “Elmavalmshebeli” applied to the Civil Case Panel of the Tbilisi City Court with a request to fill the gap. However, the court refused to recognize the admissibility of the application for opening of the rehabilitation regime. As a basis for such refusal, the court explains that in the case under consideration, the applicant failed to provide a reasonable probability of achieving the goal of rehabilitation on high level, in particular, the fact that rehabilitation is achievable is not confirmed soundly. In relation to the above-mentioned, the debtor noted that – “It has a real possibility to achieve rehabilitation in approximately 8 years, which will fully satisfy all creditors, including the secured creditors.” Above-mentioned argumentation is based on the circumstances that in the regions of Transcaucasia and Central Asia there are huge demands for the relevant goods (products) of the debtor, in particular, the customers demand construction, modernization and overhaul of mainline and industrial electric locomotives of various modifications, as well as production of spare parts and nodes of mainline, industrial and quar-

ry electric locomotives, overhaul of a track-laying machine. Accordingly, the debtor has a properly equipped production base, which ensures the fulfillment of the works (services) specified below, in particular, during the rehabilitation period the debtor’s company will be able to: 1. manufacture 100 pieces of new quarry traction units, in the amount of 400,000,000 (four hundred million) USD; 2. carry out overhaul to 70 pieces of electric locomotives, in the amount of 70,000,000 (seventy million) USD; 3. manufacture spare parts corresponding to a wide nomenclature, in the amount of 35,000,000 (thirty-five million) USD. Therefore, during the rehabilitation period (approximately 8 years), the debtor can perform the works and the services worth 505,000,000 USD. According to the most pessimistic calculations, the estimated profit margin from fulfillment of the above-mentioned works is 15%, i.e. approximately 76,000,000 USD, which fully ensures the satisfaction of all creditors’ demands.³⁰

On January 30, 2023, the representative of JSC “Elmavalmshebeli” filed a private lawsuit before the Civil Case Panel of the Tbilisi City Court and demanded for annulment of the ruling made on January 25, 2023. However, the court did not change its position and the ruling was left in force.³¹

29 Ruling of the Tbilisi City Court, dated January 9, 2023, case №2/39590-22.

30 Ruling of the Tbilisi City Court, dated January 25, 2023, case №2/39590-22.

31 Ruling of the Tbilisi City Court, dated February 15, 2023, case №2/39590-22.

As it was mentioned above, the debtor, based on the expected circumstances, believed it reasonable to satisfy the creditors' demands within the period of 8 years, this was guaranteed by its current capital and the prospect of future relations. Presence of the mentioned grounds and reference to it was sufficient for the court when the rehabilitation regime was opened at JSC "Gurjaani 1929". Unfortunately, the court did not properly consider the case of this insolvency. This is a clear example of the fact that when considering the cases, the court is not guided by the principle of equality, and selection took place. As for appealing to the court regarding the complete list of creditors and the obligations towards them, is unreasonable, because only the debtor is the person who has proper knowledge of the number of its creditors and the information related to them. Argumentation of the given issue by the court is pointless when it actually has no opportunity to know all this without the debtor. This raises the doubt that the court made a decision with a preconceived notion when it delivered the ruling on refusal to open the rehabilitation regime of JSC "Elmavalmshenebeli", especially in the case when the initial list of creditors is always being changed, i.e. a person cannot be recognized as a creditor until appropriate ruling is delivered by the court. Accordingly, the person on the initial list of creditors may not be recognized, and the person not mentioned in the application may be considered as a creditor of insolvency. In addition, the fact that the ruling on opening the regime is published and is available to any person should also be taken into account. Also, prior to drawing up the register of creditors, the manager/supervisor checks the demands of creditors and creates the register of creditors within the period of 60 days from recognition of the application of insolvency as admissible, based on the information received from the creditors and the debtor or/and the information sought by it. All this obviously indicate that the court had not properly "fought" for opening the rehabilitation regime for JSC "Elmavalmshenebeli". It did not/couldn't apply to the alternative ways provided for by the law, through which it would be possible to determine the identity of the creditor of insolvency. Here, it would be reasonable to assume that the 7-day period prescribed by law for the court for consideration of the application was not enough to study the factual circumstances mentioned in the application, especially the basis of insolvency provided for in the application, and to deliver appropriate decision, as previous legal practice has shown, 5 days

were not enough. It is pity that the new law did not take this problem into account, failed to assess those hazards which can be caused by unreasonable deadline and refused to make appropriate changes.³² The judges of the Court of First Instance, who consider insolvency cases, must have the opportunity to elaborate more on the issues of the insolvency law in order to see insolvency in its broader scope and context.

CONCLUSION

As the summary of the work, it might be said that we have a proper institution for saving the business, in the form of a modern rehabilitation regime, that is the merit of the branches of the legislature and executive authorities.

As it was mentioned above in the article, the rehabilitation regime is a tool for saving the debtor and improving his/her economic situation, and it is of great importance, not only for the debtor, but also for the creditor and the state, both inside and outside the country.

Consideration of the ratings of "Doing Business" and "The Heritage Foundation" clearly revealed that Georgia is experiencing significant setbacks in various directions, which creates an unfavorable environment for the business.

Based on consideration of the given example, it can be concluded that the judiciary is still the biggest challenge for our country within the scope of the applicable practice.

32 M. Ketiladze (2023), In the Proceedings of Judicial Rehabilitation Regime of Insolvency, Journal: Law and the World. Pg. 123.

REFERENCES:**Normative material:**

1. Association agreement.
2. Doing Business (2020), Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2020.
3. Law on Insolvency Proceedings.
4. Law on Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors.
5. Explanatory card on the draft Law of Georgia on Rehabilitation and Collective Satisfaction of Creditors;
6. Constitution of Georgia.
7. The Law of Georgia "On State Budget", 2020.
8. Government Program 2019-2020.
9. Report on performance of the Government Program, 2019-2020. September, 2019 – May, 2020.

Used Literature:

1. Erkomaishvili G. Gigauri L. Talakhadze N. Basics of entrepreneurship.
2. Competition Policy in Georgia International Transparency – Georgia Tbilisi, 2012.
3. Ketiladze M. (2023) "Sustainable Development Goals and the Rehabilitation Regime".
4. Ketiladze M. Migriauli R. (2023) The active role of the insolvent debtor in the rehabilitation regime, Caucasus International University, International Scientific Conference, Challenges of Modern Law.
5. R. Migriauli, (2017) Introduction to Bankruptcy and Insolvency Law. 3rd revised edition. Publisher: Lawyers' World, Tbilisi.
6. G. Radbrukh (2012), 5 Minutes of Philosophy of Law, Journal of Law: Table of Contents, N1-2(3-4), Tbilisi, translated by Dimitri Gegenava.
7. S. Petelava (2007), Theory of Competition and Antimonopolistic Regulation in Georgia, Publishing House: Loi, Tbilisi.
8. G. Shubladze, M. Nanitashvili, (2011) Basics of Business. Publishing house: Universal, Tbilisi.
9. A World Bank Group Flashing Report, Doing Business 2019, 16TH EDITION.
10. Comparing Business Regulation in 190 Economies, Doing Business.2020.
11. Dolzer R. Schreuer Ch. Principles of international investment law. Oxford University Press. 2008.
12. International Monetary Fund: Orderly & Effective Insolvency Procedures.
13. MANKIW N.G. Principles of Microeconomics, FIFTH EDITION, HARVARD UNIVERSITY, 2009.
14. QOQIAURI L. FOREIGN INVESTMENTS, TBILISI, 2017.

Court Decision:

1. Ruling of the Tbilisi City Court, dated January 9, 2023, case №2/39590-22.
2. Ruling of the Tbilisi City Court, dated January 25, 2023, case №2/39590-22.
3. Ruling of the Tbilisi City Court, dated February 15, 2023, case №2/39590-22.

Electronic resource:

1. <https://factcheck.ge/ka/story/41730--მთავრობის-კეთილსინდისიერების-ინდექსით-საქართველომ-10-წლიანი-პროგრესით-მნიშვნელოვანი-წინსვლა-აჩვენა-და-პოზიცია-31-ადგილით-გაიუმჯობესა>
2. <https://www.heritage.org/index/visualize>
3. <https://factcheck.ge/ka/story/41757-ეკონომიკური-თავისუფლების-ინდექსში-12-ინდიკატორიდან-8-ში-არის-უკუსვლა>

ბიზნეს-სამართლებრივი პოლიტიკა მოვალის რეაბილიტაციის რეჟიმის ფარგლებში

მერი კეთილაძე

ლექტორი, დოქტორანტი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, საქართველო

აბსტრაქტი. ბიზნესისა და სათანადო ბიზნეს გარემოს არსებობა ჩვენი ქვეყნის მრავალმხრივ განვითარებისათვის მნიშვნელოვანია. შესაბამისად, მის შენარჩუნებასაც იგივე მნიშვნელობა აქვს. რასაც ვალაუფალობის სამართალი უზრუნველყოფს რეაბილიტაციის რეჟიმის საშუალებით. სწორედ ამიტომ, ნაშრომში განხილულია, თუ რა მნიშვნელობა აქვს რეაბილიტაციის რეჟიმს ბიზნეს სუბიექტისათვის.

ნაშრომში წარმოდგენილია სხვადასხვა ხელისუფლების მიერ განხორციელებული ქმედებები, რაც გამოიხატა კანონების მიღებით, საერთაშორისო სტანდარტების დამკვიდრებითა თუ სხვ. მაგალითად, იუსტიციის სამინისტროს ინიციატივით, საქართველოს პარლამენტმა 2020 წელს მიიღო „რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ“ კანონი.

ნაშრომში, ასევე, განხილულია სასამართლო ხელისუფლება და მისი როლი ბიზნესის გადარჩენაში კონკრეტული მაგალითის საფუძველზე. ნაშრომი, ასევე, მიმოიხილავს საქართველოს ადგილს სხვადასხვა რეიტინგებში, მაგალითად ისეთებში, როგორებიცაა, „Doing Business“-ი და The Heritage Foundation“-ი. მათი მნიშვნელობისა და გავლენის გათვალისწინებით, აღნიშნული რეიტინგები და მათში საქართველოს ადგილი უცხოელ ინვესტორთა სახელმძღვანელოს წარმოადგენს.

ასევე, აღსანიშნავია რეიტინგში სასამართლო ხელისუფლების ადგილი, რომელმაც სტაგნაცია განიცადა. ამას რასაკვირველია, უარყოფითი გავლენა აქვს როგორც ადგილობრივ, ასევე საერთაშორისო დონეზე, საქართველოში ბიზნესის კეთებით დაინტერესებულ პირთათვის. განსახილველი საკითხის ფარგლებში, მართალია, სათანადო სამართლებრივი ჩარჩო არსებობს, თუმცა, ამისდა მიუხედავად, ციფრები, რომლებიც რეიტინგებში იკითხება, არ გვაძლევს იმის თქმის შესაძლებლობას, რომ საქართველოში აბსოლუტურად ჯანსაღი გარემო არსებობს ბიზნესის კეთებისათვის. ამისათვის კი, ნათელია, რომ მხოლოდ ვალაუფალობის კანონის არსებობა არაა საკმარისი.

საკვანძო სიტყვები: ვალაუფალობა, რეაბილიტაცია, ვალაუფალი მოვალე, ბიზნეს-სამართლებრივი პოლიტიკა.

შესავალი

„გადახდისუნარობის საქმის წარმოების შესახებ“ 2007 წლის კანონმა მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა როგორც საკანონმდებლო და პრაქტიკული განვითარების კუთხით, ისე სამეცნიერო თვალსაზრისით. ცოდნის გაღრმავებამ, ახალი საკანონმდებლო საჭიროებების წინაშე დაგვადგინა, რასაც შედეგად მოჰყვა იუსტიციის მიერ კანონპროექტის შემუშავება და შემდგომ მისი პარლამენტის მიერ „რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ“ კანონის სახით მიღება. გარდა აღ-

ნიშნული შიდასახელმწიფოებრივი მნიშვნელოვანი სიახლეებისა, რამაც განაპირობა კანონმდებლობის ცვლილება და არსებული მიმართულებით განვითარება, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ საქართველოს პარლამენტის მიერ 2014 წლის 26 ივნისს რატიფიცირებულია „ასოცირების შესახებ შეთანხმება“, რომელიც სხვა საკითხებთან ერთად, ევროკავშირის კანონმდებლობასთან ქართული სამართლის დაახლოებას გულისხმობს, ევროკავშირს და ევროპის ატომური ენერჯის გაერთიანებასა და მათ წევრ სახელმწიფოებს შორის.¹ ვალაუფალობის ახალი

1 ასოცირების შესახებ შეთანხმება. მ.1.2 გ. [ბოლო

კანონის მიღების ვალდებულება ასოცირების შეთანხმებიდან უშუალოდ არ გამომდინარეობდა, მაგრამ დირექტივებთან წინააღმდეგობასაც არ იწვევდა. ეს შეიძლება მივიჩნიოთ ქვეყნის თავისუფალი ნების გამოვლინებად განვითარებისა და წარმატების სასიკეთოდ, რასაც ყოველწლიური დადებითი ასახვა აქვს ჩვენი ქვეყნის სასარგებლოდ. საილუსტრაციოდ განვიხილოთ ბოლო წლების მსოფლიო ბანკის „Doing Business“-ის რეიტინგები, სადაც ბიზნესის კეთების სიმარტივით საქართველო მე-6 ან მე-7 პოზიციებს იკავებს. მაგალითად, 2019 წლის მდგომარეობით საქართველო მე-6 ადგილზეა,² რითაც უკან იტოვებს მსოფლიოს ისეთ ქვეყნებს, როგორებიცაა: ნორვეგია, აშშ, დიდი ბრიტანეთი და სხვა, ხოლო, 2020 წლის მონაცემებით, საქართველო მე-7 ადგილზე³ გადაინაცვლა, აშშ-ის დაწინაურების შედეგად. მოცემული კვლევის ერთ-ერთი კომპონენტი ვალაუვალობას ეხება, რაშიც 64-ე ადგილს ვიკავებთ, წინა წელს კი მე-60 ადგილზე ვიყავით.⁴ ბიზნესის წამოწყებისას არსებული წარმატება უნდა იქცეს ბიზნესის შენარჩუნების წინაპირობად (რეაბილიტაციის საშუალებით), რაშიც, როგორც ვხედავთ, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ვალაუვალობის დარგის განვითარებას. ეკონომიკურ მეცნიერებაში მიჩნევა, რომ სახელმწიფომ უნდა შექმნას ბიზნესის ჩამოყალიბებისა და განვითარებისათვის ხელსაყრელი პირობები, რომელშიც, პოლიტიკური სტაბილიზაციის, კონკურენტული და ხელსაყრელი სოციალური გარემოს შექმნის გარდა, აუცილებელია ბიზნესის სამართლებრივი უზრუნველყოფა,⁵ რაც საინვესტიციო კლიმატის შექმნის ერთ-ერთი ნაწილია ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და სოციალურ ფაქტორებთან ერთად, რომლებიც განსაზღვრავს ქვეყნის მიმზიდველობას უცხოური ინვესტიციებისათვის,⁶ ხოლო სამართლის მეცნიერებაში, ვალაუვალობის დარგის მეცნიერი – როინ მიგრიაული, ჯერ კიდევ 2017 წელს, თავის ნაშრომში მიუთითებდა სახელმწიფოს მხრიდან კანონით დაინტერესებაზე რეაბილიტაციის რეჟიმის სასარგებ-

ლოდ, გაკოტრების წარმოების თავიდან ასაცილებლად.⁷ სწორედ, ამის შემდეგ იწყება საქართველოს მხრიდან მსოფლიო რეიტინგებში ვალაუვალობის დარგზე ყურადღების გამახვილება, რამაც ხელი შეუწყო კანონმდებლობის ცვლილებასა და მასში რეაბილიტაციის რეჟიმისათვის უპირატესობის მინიჭებას.

სტატია საინტერესოა, რადგანაც მასში განხილულია ხელისუფლების განმახორციელებელი სამივე შტოს მოქმედება – მოქმედი ვალაუვალობის კანონის შექმნის, მიღებისა და პრაქტიკაში სათანადოდ დანერგვის მხრივ.

ნაშრომის შესრულებისას გამოყენებულ იქნა კვლევის ისეთი სახეები, როგორიცაა: აღწერილობითი, ინდუქციური, თვისებრივი, შედარებითი, მონაცემთა ანალიზი და სხვა.

საკვლევი თემის მიზანს წარმოადგენს: ვალაუვალობის დარგში, სახელმწიფოს ბიზნეს-სამართლებრივი პოლიტიკის შესწავლა.

საკვლევი თემის საგანია: ვალაუვალობის ქართული კანონმდებლობის შესწავლა, კერძოდ, რეაბილიტაციის რეჟიმის მიზნისა და მნიშვნელობის ფარგლებში.

კვლევის ობიექტს წარმოადგენს: სახელმწიფო ხელისუფლების განმახორციელებელი შტოების ჩართულობა და მათი როლი რეაბილიტაციის რეჟიმის განხორციელებაში.

სახელმწიფო და კანონი

სახელმწიფო, შესავალში აღნიშნული პასუხისმგებლობის ფარგლებში, საერთაშორისო ასპარეზის პარალელურად, ცდილობდა მსოფლიო ეკონომიკურ პულსს არ ჩამორჩენოდა და შეიმუშავა „საქართველოს 2020 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ“ კანონი, სადაც მკაფიოდ იყო აღწერილი სახელმწიფოს განვითარებისათვის პრიორიტეტული პროგრამები. პრიორიტეტულ რიგებში ვალაუვალობასთან დაკავშირებული საკითხები შედიოდა. რომლებიც შემდეგნაირად ჩამოყალიბდა: „გადახდისუუნარობის საქმის წარმოებასთან დაკავშირებული პროცედურების დასახვეწად განხორციელება გადახდისუუნარობის სისტემის რეფორმა. გაჩნდება მეტი სტიმული საწარმოების რეაბილიტაციისათვის, მეტი გარანტია კრედი-

ნახვის თარიღი: 07.04.2023].

2 A World Bank Group Flashing Report, Doing Business (2019). 16TH EDITION. P.5.

3 Comparing Business Regulation in 190 Economies, Doing Business.2020. P.4.

4 ბიზნესის კეთება (2020), საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო 2020.

5 შუბლაძე, გ., ნანიაშვილი მ. (2011) ბიზნესის საფუძვლები. გამომცემლობა: უნივერსალი, თბილისი.

6 Qoqiauri, L. (2017). Foreign Investment. Tbilisi. P. 71. <http://91.208.144.135/~grunistory/download.php?token=a0283cf715200960c1c4c3e3f83c41d3> [ბოლო ნახვის თარიღი: 7.04.2023].

7 მიგრიაული, რ. (2017). შესავალი გაკოტრებისა და გადახდისუუნარობის სამართალში. მე-3 გადამუშავებული გამოცემა. გამომცემლობა: იურისტების საზოგადოება, თბილისი. გვ.233.

ტორთა უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების დაცვის უზრუნველსაყოფად“.⁸ ფაქტობრივად, „რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ“ კანონპროექტის შექმნა საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს მიერ რეფორმის განხორციელებისათვის უდიდესი წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. გარდა ბიუჯეტის შესახებ კანონისა, ვალაუვალობის დარგის რეფორმებზე ყურადღება მახვილდებოდა 2019-2020 წლის სამთავრობო პროგრამაში, სადაც უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ეკონომიკის განვითარებას, რომლის უზრუნველსაყოფად მიჩნეული იყო გადახდისუნარობის სისტემის რეფორმა. მის მიზანს წარმოადგენდა მოვალის რეაბილიტაცია და კრედიტორთა უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების უზრუნველყოფა მეტი გარანტიით.⁹ აღნიშნული პროგრამის შესახებ მოხსენებაში შეგვიძლია ამოვიკითხოთ, რომ დასახული მიზანი განხორციელდა, რის საფუძველზეც შეიქმნა „რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების“ შესახებ კანონი.¹⁰

სახელმწიფო მმართველობის განმახორციელებელმა თითოეულმა შტომ საკუთარი შესაძლებლობების ფარგლებში ხელი უნდა შეუწყოს კანონშემოქმედების ინიცირებასა და დადგენას. შემდეგ, მის განვითარებასა და პრაქტიკაში სწორად ინტერპრეტირებას, ბიზნესის კეთილდღეობისათვის ყველა სახის რესურსის მაქსიმალურ გამოყენებას და სხვ. ვფიქრობ, ბიზნესის წარმატება პირდაპირ კავშირშია ქვეყნის წარმატებასთან. მისი წინაპირობა კი სამართლებრივი ჩარჩოს ჩამოყალიბებაა. სამართლის ფილოსოფიაშიც კი მიჩნეულია რომ – „ის, რაც სამართლებრივია – სასარგებლოა ხალხისთვის“.¹¹ ამის უზრუნველსაყოფად, საკუთარი შესაძლებლობების ფარგლებში, საკანონმდებლო და აღმასრულებელმა ხელისუფლებებმა ყველაფერი გააკეთეს და ამჟამად გვაქვს მოქმედი „რეაბილიტაციისა და რედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ“ კანონი. ყოველივეს

განხორციელების შემდეგ, უდიდესი მნიშვნელობა სასამართლო ხელისუფლებას აქვს. კერძოდ, განცხადების წარმოებაში მიღებაზე, რეაბილიტაციის რეჟიმის გახსნაზე და სხვ.

რეაბილიტაციის რეჟიმის მნიშვნელობა

რეაბილიტაციის რეჟიმის მნიშვნელობა სხვადასხვა დარგსა და ინტერესებზე გადის. რეაბილიტაციას სამართლებრივი მნიშვნელობის, როგორც მეწარმე სუბიექტის არსებობის შენარჩუნების, მეწარმეთა და არასამეწარმეო იურიდიულ პირთა რეესტრში არსებობის გაგრძელების გარდა, უდიდესი მატერიალური მნიშვნელობა აქვს – მისი საწარმოს ფაქტობრივი საქმიანობის გაგრძელების მხრივ.

ყველას და ყველაფრის უფლების დაცვის გარანტიად გვევლინება კონსტიტუცია. საქართველოს კონსტიტუცია უზრუნველყოფს მეწარმეობის თავისუფლებას, კრძალავს მონოპოლიურ საქმიანობას, გარდა კანონით დაშვებული შემთხვევებისა და სხვ.¹² თუმცა, მიიჩნევა, რომ სახელმწიფო, გარკვეულ შემთხვევებში, თავად ქმნის მონოპოლიას სამართლის დარგისა და საქმიანობის ინდივიდუალური მახასიათებლების გამო.¹³ მაგალითად, ლიცენზიების გაცემისას და ინტელექტუალური სამართლის ფარგლებში რეგულირებული საკითხების დროს. თემის სპეციფიკის მიუხედავად, უნდა გვახსოვდეს, რომ „თავისუფალი კონკურენცია ეკონომიკური კეთილდღეობის მიღწევის საუკეთესო საშუალებად არის მიჩნეული და კონკურენციის მარეგულირებელი კანონმდებლობის მთავარი მიზანია საზოგადოების ეკონომიკური კეთილდღეობის ზრდა“¹⁴ და მიიჩნევა, რომ მას პირველადი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკაში.¹⁵

რაც შეეხება საერთაშორისო ინვესტიციებს – ეს იქნება ბიზნესის ადგილობრივ ბაზარზე დაწყება, ფილიალის შექმნა, საწარმოს რედომიცილება თუ სხვა, გადაწყვეტილების მიღებამდე ინვესტორის/ბიზნესმენისათვის მნიშვნელოვანია შიდა კანონ-

8 სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს 2020 წლის კანონი. [ბოლო ნახვის თარიღი: 07.04.2023].

9 სამთავრობო პროგრამა 2019 – 2020. სექტემბერი, 2019. [ბოლო ნახვის თარიღი: 07.04.2023].

10 2019 – 2020 წლების სამთავრობო პროგრამის შესრულების შესახებ მოხსენება. სექტემბერი, 2019 – მაისი, 2020. გვ.57. [ბოლო ნახვის თარიღი: 07.04.2023].

11 რადბრუხი, გ. (2012). სამართლის ფილოსოფიის 5 წუთი, სამართლის ჟურნალი: სარჩევი, N1–2(3–4), თბილისი, თარგმანი: დიმიტრი გეგენავა.

12 საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი, 26. [ბოლო ნახვის თარიღი: 07 აპრილი, 2023].

13 Mankiw, N. G. (2009). Principles of Microeconomics, fifth edition, Harvard university. გვ. 318.

14 „კონკურენციის პოლიტიკა საქართველოში“ საერთაშორისო გამჭვირვალობა – საქართველო (2016). თბილისი. გვ.6.

15 ფეტელავა, ს. (2007). კონკურენციის თეორია და ანტიმოლოგიური რეგულირება საქართველოში, გამომცემლობა: ლოი, თბილისი. გვ.13.

მდებლობის სტაბილურობა, ხელსაყრელობა და საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობა, რადგანაც ისინი ხელშეკრულებით თავიდანვე განსაზღვრავენ – დავის არსებობისას რომელი ქვეყნის ტრიბუნალმა განიხილოს საქმე, ჩვეულებრივ, საქმიანობის პროცესში კი, ხელმძღვანელობენ შიდასამართლის ნორმებით.¹⁶

საბოლოოდ, ვალაუფალობის დარგის, კერძოდ კი, რეაბილიტაციის რეჟიმის სახით არსებული სიკეთე არ უნდა დავივიწყოთ და – „ვინც ღირსია შველისა, მოვალენი ვართ ვუშველოთ“.¹⁷ რეაბილიტაციის საშუალებით, მოვალის შენარჩუნებაში უნდა დავინახოთ მისი არსებობის გაგრძელების საყოველთაო მნიშვნელობა ზემოთ აღნიშნული თუ სხვა მიზეზების გათვალისწინებით. იმ შემთხვევაში, თუ მოვალის რეაბილიტაცია არ განხორციელდება, გაკოტრების რეჟიმის აუცილებლობა დადგება, რასაც რეაბილიტაციის საპირისპირო ქმედებები მოყვება. კერძოდ, მეწარმეთა და არასამეწარმეო იურიდიულ პირთა რეესტრიდან ამოშლა, მანამდე კი კრედიტორთა დაკმაყოფილებისათვის საგაკოტრებო მასის რეალიზაცია და სხვა. სწორედ, ამ ყოველივეს თავიდან არიდებას ემსახურება რეაბილიტაციის რეჟიმი, რომელიც, როგორც მოვალისათვის, ასევე, კრედიტორისთვის კრიზისის დაძლევისა და ინტერესთა დაცვის საუკეთესო საშუალებაა, რომელიც გაკოტრების – მოვალის სამოქალაქო ბრუნვიდან გაქრობის პრევენციის საშუალებაა, რომელსაც „მეორე შანსი“ ეწოდება. მიიჩნევა, რომ თუ იარსებებს „მეორე შანსი“ და რეაბილიტაციის პროცესი წარმატებით განხორციელდება ის ხელს შეუწყობს სამეწარმეო საქმიანობის განვითარებას.¹⁸

როგორც ვხედავთ, რეაბილიტაციის რეჟიმის მნიშვნელობა ვალაუფალობის დარგის ფარგლებს ფართოდ სცდება. ხოლო, მისი გამოყენება და განხორციელება, მოვალის ინტერესების გარდა, სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობისაა როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე მის ფარგლებს გარეთ.¹⁹

რეაბილიტაციის რეჟიმის მიზანი

ნებისმიერ საკითხში მიზანს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. გამონაკლისს რეაბილიტაციის რეჟიმშიც არ წარმოადგენს. რეაბილიტაციის რეჟიმის მიზნის განხორციელება რამდენიმე აქტორის სასარგებლოდ ხდება. მაგ: სახელმწიფო, კრედიტორი, თავად მოვალე და ა.შ. სწორედ, მიზანი განსაზღვრავს რეჟიმის მიმართულებასა და მხარეთა ინტერესებს. „გადახდისუნარობის საქმის წარმოების შესახებ“ კანონით რეაბილიტაციის მიზანში ერთიანდებოდა კრედიტორთა მოთხოვნების დაკმაყოფილება – მოვალის ფინანსური და მატერიალურ-ტექნიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებით, მართვის სისტემის სრულყოფა, მოვალის კომერციული საქმიანობის წარმატებულობისა და მომგებიანობის ზრდა, აგრეთვე, სამეურვეო ქონების შესაძლო ოპტიმიზაცია.²⁰ როგორც ვხედავთ, კანონით მიზანი მიმართული იყო არა მხოლოდ მოვალის, არამედ, კრედიტორის ინტერესებისკენაც. თუკი, მოვალისათვის მიზნად განისაზღვრებოდა საწარმოს გადარჩენა, მდგომარეობის გაუმჯობესების, მოგების გაზრდისა და სხვა საშუალებებით, კრედიტორის მიზანი მისი ინტერესების დაკმაყოფილებაში გამოიხატებოდა. როგორც ვხედავთ, კრედიტორის მიზნის განხორციელება მოვალის მიზნის განხორციელებაზე გადაიდა. შესაბამისად, არანაკლები ინტერესი გააჩნდა კრედიტორს მოვალის წარმატებული რეაბილიტაციის რეჟიმის მიმართ, რადგანაც იგი მხოლოდ მოვალის რეაბილიტაციის მიზნის მიღწევის შემთხვევაში შეძლებდა მოთხოვნების დაკმაყოფილებას.²¹

მოქმედი „რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ“ კანონით რეაბილიტაციის რეჟიმის მიზანი რეაბილიტაციის გეგმის დამტკიცებაა,²² რომლის ძალაში შესვლისთანავე სრულდება რეაბილიტაციის რეჟიმი,²³ მაგრამ გაგრძელებას პოვებს

16 Dolzer, R., Dchreuer, Ch. (2008). Principles of international investment law. Oxford University Press. გვ. 265 და მომდ.
 17 ერქომაიშვილი, გ., გიგაური, ლ., ტალახაძე, ნ. მეწარმეობის საფუძვლები. გვ.16. <http://www.bpa.ge/book/book01.pdf> [ბოლო ნახვის თარიღი 7.04.2023]
 18 International Monetary Fund: Orderly & Effective Insolvency Procedures.
 19 კეთილაძე, მ. (2023). „მდგრადი განვითარების მიზნები და რეაბილიტაციის რეჟიმი“.

20 გადახდისუნარობის საქმის წარმოების შესახებ კანონი, მუხლი, 3.ს. [ბოლო ნახვის თარიღი: 07.04.2023]
 21 კეთილაძე, მ., მიგრიაული, რ. (2022). „ვალაუფალი მოვალის აქტიური როლი რეაბილიტაციის რეჟიმში“, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, თანამედროვე სამართლის გამოწვევები, თბილისი.
 22 რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ კანონი. მუხლი. 69.1. [ბოლო ნახვის თარიღი: 07.04.2023].
 23 რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური

მისი დამტკიცების შედეგში, კერძოდ, მისი შესრულება გეგმით გათვალისწინებული ყველა მხარისთვის შესასრულებლად სავალდებულო ხდება, მათ შორის, იმ კრედიტორებისთვისაც, რომელთა მოთხოვნებიც არ იქნა აღიარებული და იმ კრედიტორებისთვისაც, რომლებმაც რეაბილიტაციის გეგმის წინააღმდეგ მისცეს ხმა.²⁴ ამით ნორმა ხაზს უსვამს კანონის სათაურში და მიზანში ნათქვამს – რომ ყველა კრედიტორის დაკმაყოფილება არის მისთვის მნიშვნელოვანი რეაბილიტაციის საშუალებით.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ რეაბილიტაციის მიზანი რეჟიმის ერთ მხარეზე ორიენტირებული არაა, რითაც იგი ამყარებს მოსაზრებას, რომ რეაბილიტაციის რეჟიმი ვალაუვალობის წარმოების მონაწილეთა ინტერესების განხორციელების ეფექტური საშუალებაა.

THE HERITAGE FOUNDATION-ის ინდექსი და საქართველო

ერთია ქვეყანაში შიდასაკანონმდებლო ჩარჩოს სათანადოდ არსებობა, კონსტიტუციისა და სხვა ნორმატიული აქტების საფუძველზე და მეორე პრაქტიკაში მისი იმპლემენტირება.

The Heritage Foundation-ი ავტორიტეტული კვლევითი ინსტიტუტია. რომელიც ყოველწლიურად 180-ზე მეტი ქვეყნის ეკონომიკური თავისუფლების ხარისხს ზომავს, რომელიც 12 კომპონენტის შეფასებით ღგინდება. აღნიშნული კომპონენტები 4 ძირითად ჯგუფშია გაერთიანებული:

1. კანონის უზენაესობა (საკუთრების უფლება, სასამართლოს ეფექტიანობა, მთავრობის კეთილსინდისიერება);
2. მთავრობის ზომა (ფისკალური სიჯანსაღე, საბიუჯეტო დანახარჯები, საგადასახადო ტვირთი);
3. რეგულირების ეფექტიანობა (ბიზნესის თავისუფლება, შრომის თავისუფლება, მონეტარული თავისუფლება);
4. ბაზრის ღიაობა (ვაჭრობის თავისუფლება, ინვესტირების თავისუფლება, ფინანსური თავისუფლება).

დაკმაყოფილების შესახებ საქართველოს კანონის პროექტზე განმარტებითი ბარათი. [ბოლო ნახვის თარიღი: 07.04. 2023].

24 რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ კანონი. მუხლი 85.2. [ბოლო ნახვის თარიღი: 07.04. 2023].

თითოეული პარამეტრი 100-ქულიანი სკალით ფასდება (0 – ეკონომიკური თავისუფლების ყველაზე დაბალი დონე, 100 – ეკონომიკური თავისუფლების ყველაზე მაღალი დონე).²⁵

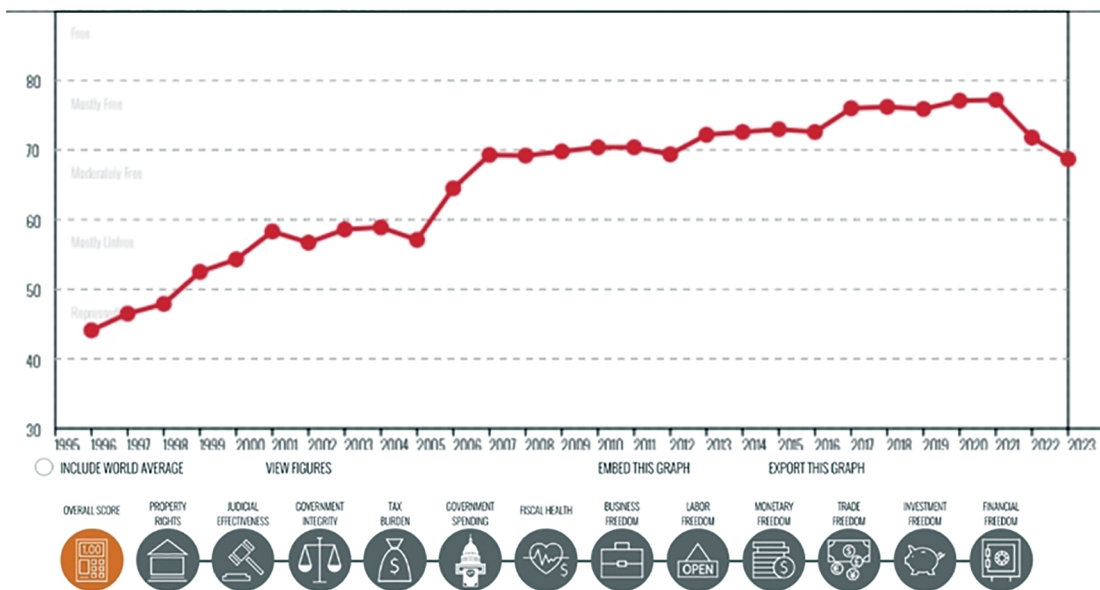
The Heritage Foundation-ის „ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსში“ 2023 წელს საქართველოს ეკონომიკური თავისუფლება 68.7 ქულით შეფასდა. ამ მაჩვენებლით საქართველო ზომიერად თავისუფალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებშია და მსოფლიოში 35-ე ადგილს იკავებს. „ეკონომიკურ თავისუფლების ინდექსში“ წინა წელთან შედარებით, საქართველოს პოზიცია 9 ადგილით, ხოლო შეფასება 3.1 ქულით გაუარესდა. ამასთან, 2012-2023 წლებში ყველაზე დაბალი შეფასება საქართველომ სწორედ 2023 წელს მიიღო. „ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსში“ საქართველოს ყველაზე მაღალი შეფასება 2021 წელს (77.2 ქულა) ჰქონდა. The Heritage Foundation-ის 2023 წლის მონაცემებით, საქართველოს შეფასების ქულა 12 კომპონენტიდან 8-ში გაუარესდა. ესენია: საკუთრების უფლება, სასამართლოს ეფექტიანობა, მთავრობის კეთილსინდისიერება, ფისკალური სიჯანსაღე, საბიუჯეტო დანახარჯები, ბიზნესის თავისუფლება, მონეტარული თავისუფლება, ვაჭრობის თავისუფლება. შეფასების ქულა იგივე დარჩა 2 კომპონენტში: საგადასახადო ტვირთი, ინვესტირების თავისუფლება. შეფასება გაუმჯობესდა მხოლოდ 2 კომპონენტში: შრომის თავისუფლება და ფინანსური თავისუფლება.²⁶

მოცემული ანალიზი ცხადყოფს, რომ საკითხის მხოლოდ სამართლებრივ დონეზე მოწესრიგება საკმარისი არაა. ამისთვის მნიშვნელოვანია სხვადასხვა ქმედითი ნაბიჯების გადადგმა. უპირველეს ყოვლისა კი, ბიზნესისათვის მაქსიმალური თავისუფლების მინიჭება. რამაც უნდა უზრუნველყოს არსებული კაპიტალის შენარჩუნება და სამომავლოდ საერთაშორისო ინვესტიციების მოზიდვა. თითოეული კომპონენტი ინდივიდუალურად უდიდესი მნიშვნელობის მატარებელია, რაც ერთიან

25 <https://factcheck.ge/ka/story/41730--მთავრობის-კეთილსინდისიერების-ინდექსით-საქართველომ-10-წლიანი-პროგრესით-მნიშვნელოვანი-წინსვლა-აჩვენა-და-პოზიცია-31-ადგილით-გაიმჯობესა> [ბოლო ნახვის თარიღი: 07.04. 2023].

26 <https://factcheck.ge/ka/story/41730--მთავრობის-კეთილსინდისიერების-ინდექსით-საქართველომ-10-წლიანი-პროგრესით-მნიშვნელოვანი-წინსვლა-აჩვენა-და-პოზიცია-31-ადგილით-გაიმჯობესა> [ბოლო ნახვის თარიღი: 07.04. 2023].

OVERALL SCORE

დიაგრამა №1: საერთო ქულა. წყარო: ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი.

ჯაჭვს ქმნის ბიზნესის დაწყებისა და შენარჩუნებისთვის (ის. დიაგრ. 1²⁷).

მაშინ, როდესაც ვსაუბრობთ ბიზნესის გადარჩენასა და გაჯანსაღებაზე, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს სასამართლო ხელისუფლების სათანადო მოქმედებას, რა თქმა უნდა, კანონის ფარგლებში, განსახილველი საკითხის გათვალისწინებით კი, – ვალაუვალობის სამართლის ჩარჩოში მოქცევით.

The Heritage Foundation-ის კვლევა, რომელიც ქვემოთ მოცემულ დიაგრამაზეა ასახული, ცალსახად ცხადყოფს, რომ სასამართლო ეფექტურობა სტაგნაციას განიცდის. სასამართლო ხელისუფლება, რომელიც დამოუკიდებელი ორგანოა და, იმისდა მიუხედავად, რომ თავისი არსით განსხვავდება სხვა ხელისუფლების განმახორციელებელ ორგანოთაგან, მათი ტოლფასი პასუხისმგებლობა აკისრია თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში.

შესაბამისად, სასამართლომ ყოველმხრივ უნდა უზრუნველყოს ეფექტიანობის გაზრდა, რაც სამართლის ნორმების სათანადო ცოდნაში, გამოყენებაში, მხარეთა თანასწორუფლებიანობისა და სხვა უფლებების განხორციელების პრაქტიკაში დაწერგვას გულისხმობს. სასამართლო ხელისუფლებამ, როგორც მმართველობის განმახორციელებელ

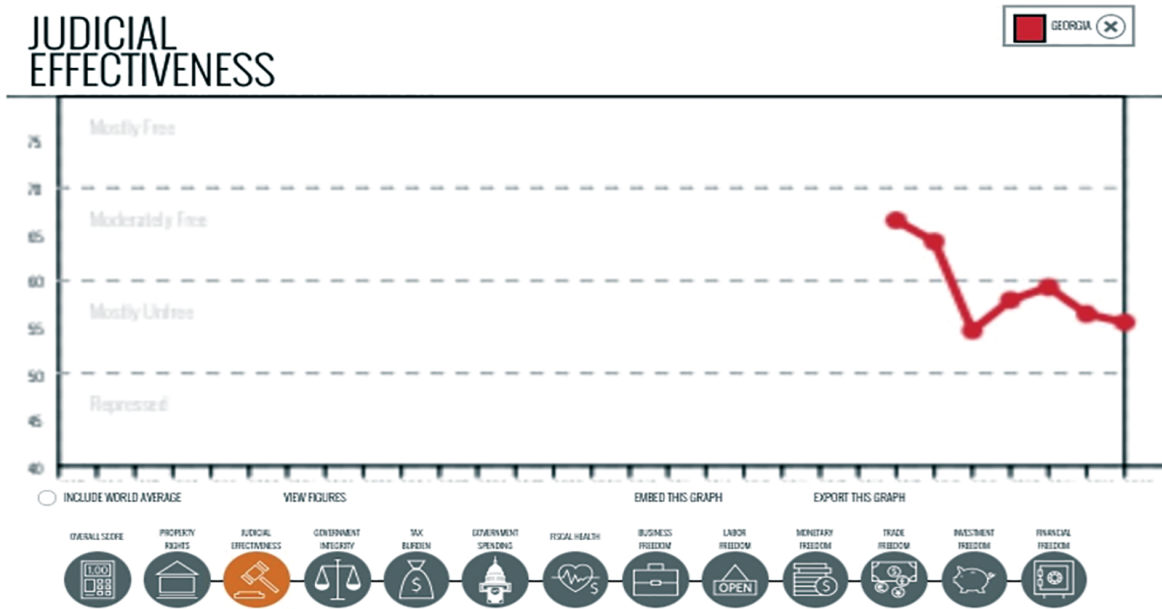
ლმა ერთ-ერთმა შტომ, როგორც ადგილობრივი, ასევე, საერთაშორისო მასშტაბით უნდა გაიზიაროს მისი მნიშვნელობა, დანიშნულება და არსებობის მიზნები. რათა არსებული რეალობა და შეფასებები, რომლებიც კეთდება ადგილობრივ თუ საერთაშორისო კვლევებში, დადებითი მაჩვენებლით შეიცვალოს (ის. დიაგრ. 2²⁸).

სასამართლო პრაქტიკა – სს „ელმავალმშენებლის“ მაგალითზე

2022 წლის 30 დეკემბერს თბილისის საქალაქო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა კოლეგიას განცხადებით მიმართა სს „ელმავალმშენებლის“ წარმომადგენელმა რეაბილიტაციის რეჟიმის გახსნის მოთხოვნით. სასამართლო გაეცნო წარდგენილ განცხადებას და თანდართულ დოკუმენტებს, მან მიიჩნია, რომ განცხადება არ აკმაყოფილებდა „რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ“ კანონის მოთხოვნებს, რის გამოც, განმცხადებელს განესაზღვრა ვადა ხარვეზის შესავსებად. რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ“ საქართველოს კანონის 44-ე მუხლის მე-3 პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტის თანახმად, თუ გადახდისუუნარო-

27 <https://indexdotnet.azurewebsites.net/index/visualize?cnts=georgia&type=9&fbclid=iwar3na3pvl7wz-vrcsnd95jakd9dkke16o6jzgvnqaduitwcuuyccxlzaca70>

28 <https://www.heritage.org/index/visualize>

ღიაგრამა №2: სასამართლო ეფექტურობა. წყარო: ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი.

ბის შესახებ განცხადება სასამართლოში მოვალეს შეაქვს, მან, გარდა ამ მუხლის პირველი და მე-2 პუნქტებით გათვალისწინებული ინფორმაციისა, აგრეთვე, უნდა წარადგინოს თავისი კრედიტორების სრული ჩამონათვალი (მიეთითება სახელები, სახელწოდებები, პირადი ნომრები, საიდენტიფიკაციო მონაცემები) და არსებული ვალდებულებების შესახებ ინფორმაცია.

აღნიშული ხარვეზის გამოსასწორებლად, სასამართლომ მოვალეს 5 დღიანი ვადა განუსაზღვრა.²⁹ 2023 წლის 18 იანვარს თბილისის საქალაქო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა კოლეგიას ხარვეზის შევსების შესახებ განცხადებით მიმართა სს „ელმავალმშენებლის“ წარმომადგენელმა. თუმცა, სასამართლომ უარი განაცხადა რეაბილიტაციის რეჟიმის გახსნის შესახებ განცხადების დასაშვებად ცნობაზე.

უარის თქმის საფუძვლად სასამართლო განმარტავს, რომ განსახილველ შემთხვევაში, განმცხადებელმა მაღალი ხარისხით ვერ წარმოადგინა რეაბილიტაციის მიზნის მიღწევის გონივრული აღბათობა, კერძოდ ის, რომ რეაბილიტაცია არის მიღწევადი სარწმუნოდ არ არის დადასტურებული. აღნიშულთან დაკავშირებით, მოვალე აღნიშნავდა რომ – „მას აქვს რეალური შესაძლებლობა მიაღწიოს რეაბილიტაციას დაახლოებით 8 წლის განმავლობაში, რითაც სრულად დაკმაყოფილდება ყვე-

ლა კრედიტორი, მათ შორის უზრუნველყოფილი კრედიტორები. აღნიშნული არგუმენტაცია ეფუძნება იმ გარემოებებს, რომ ამიერკავკასიისა და შუა აზიის რეგიონებში არსებობს დიდი მოთხოვნები მოვალის შესაბამის საქონელზე (პროდუქციაზე), კერძოდ, დამკვეთების მოთხოვნაა მაგისტრალური და სამრეწველო სხვადასხვა მოდიფიკაციის ელმავლების აგება, მოდერნიზაცია და კაპიტალური შეკეთება, აგრეთვე მაგისტრალური, სამრეწველო და კარიერული ელმავლების სათადარიგო დეტალების და კვანძების დამზადება, სარკინიგზო ლიანდაგდამგების ტექნიკის სარემონტო კაპიტალური შეკეთება. შესაბამისად, მოვალეს გააჩნია საკმარისად აღჭურვილი საწარმოო ბაზა, რაც უზრუნველყოფს ქვემოთ მითითებული სამუშაოების (მომსახურების) შესრულებას, კერძოდ, მოვალის საწარმოს შეუძლია რეაბილიტაციის ვადის განმავლობაში 1. დაამზადოს ახალი კარიერული წევის 100 ერთეული აგრეგატი, მოცულობით 400 000 000 (ოთხასი მილიონი) აშშ დოლარი; 2. კაპიტალური შეკეთება ჩაუტაროს 70 ერთეულ ელმავალს, მოცულობით 70 000 000 (სამოცდაათი მილიონი) აშშ დოლარი; 3. დაამზადოს ფართო ნომენკლატურის შესაბამისი სათადარიგო ნაწილები, მოცულობით 35 000 000 (ოცდათხუთმეტი მილიონი) აშშ დოლარი; ამდენად, რეაბილიტაციის ვადის (დაახლოებით 8 წელი) განმავლობაში მოვალეს შეუძლია შეასრულოს 505 000 000 აშშ დოლარის სამუშაოები და მომსახურება. აღნიშნული სამუშაო-

29 თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 09 იანვრის განჩინება, საქმე No 2/39590-22.

ოების შესრულებიდან მოგების სავარაუდო მარ-
ჟა, ყველაზე პესიმისტური გათვლებით არის 15%,
ანუ დაახლოებით 76 000 000 აშშ დოლარი, რაც
სრულად უზრუნველყოფს ყველა კრედიტორული
მოთხოვნის დაკმაყოფილებას³⁰ 2023 წლის
30 იანვარს თბილისის საქალაქო სასამართლოს
სამოქალაქო საქმეთა კოლეგიას კერძო საჩივრით
მიმართა სს „ელმავალმშენებლის“ წარმომადგე-
ნელმა და მოითხოვა 2023 წლის 25 იანვარს მიღე-
ბული განჩინების გაუქმება. თუმცა, სასამართლოს
პოზიცია არ შეუცვლია და იგი ძალაში იქნა დატო-
ვებული.³¹

როგორც აღინიშნა, მოვალეს (მოსალოდნე-
ლი გარემოებების საფუძველზე) გონივრულად
მიაჩნდა 8 წლის განმავლობაში კრედიტორთა
დაკმაყოფილება. რისი გარანტიაც იყო მისი არ-
სებული კაპიტალი და სამომავლო ურთიერთობე-
ბის პერსპექტივა. აღნიშნული საფუძვლების არ-
სებობა და მასზე მითითება სასამართლოსთვის
საკმარისი იყო, როდესაც რეაბილიტაციის რეჟიმი
გაიხსნა სს „გურჯაანი 1929“-ზე. სამწუხაროდ, სა-
სამართლო მოცემული ვალაუვალობის საქმეს სა-
თანადოდ არ მიდგომია. ეს კი ნათელი მაგალითი
ხდება იმისა, რომ სასამართლო საქმეთა განხილ-
ვისას არ ხელმძღვანელობს თანასწორობის პრი-
ნციპით და შერჩევითობას აქვს ადგილი. რაც შე-
ეხება სასამართლოს აპელირებას კრედიტორთა
სრულ ჩამონათვალთან და მათ მიმართ არსებულ
ვალდებულებებთან დაკავშირებით, არაგონივრუ-
ლია, რადგანაც, მხოლოდ მოვალეა ის პირი, რო-
მელსაც აქვს სათანადო ცოდნა მის კრედიტორთა
რაოდენობასა და მათთან დაკავშირებულ ინფორ-
მაციაზე. მოცემული საკითხის არგუმენტირება
სასამართლოს მიერ აზრს მოკლებულია, როდესაც
მას რეალურად არ აქვს ამ ყველაფრის ცოდნის შე-
საძლებლობა მოვალის გარეშე. ეს ეჭვს აჩენს, რომ
სასამართლო წინასწარი განწყობით იღებდა გა-
დაწყვეტილებას, როდესაც განჩინებას იღებდა სს
„ელმავალმშენებლის“ რეაბილიტაციის რეჟიმის
გახსნაზე უარის თქმის შესახებ.

განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც კრედიტორთა
თავდაპირველი სია ყოველთვის განიცდის ფორ-
მირებას, ე.ი სასამართლოს მიერ სათანადო გან-
ჩინების მიღებამდე პირი ვერ იქნება აღიარებული
კრედიტორად. შესაბამისად, თავდაპირველ კრე-

დიტორთა სიაში მყოფი პირი, შესაძლოა არ იქნას
აღიარებული, და პირი, რომელიც განცხადებაში
არ იყოს ნახსენები, ვალაუვალობის კრედიტორად
მოგვევლინოს. ასევე, გასათვალისწინებელია ის
გარემოება, რომ რეჟიმის გახსნის შესახებ განჩი-
ნება ქვეყნდება და ნებისმიერი პირისთვის ხელმი-
საწვდომია. გარდა ამისა, კრედიტორთა რეესტრის
შედგენამდე, კრედიტორთა მოთხოვნებს ამოწმებს
და კრედიტორთა რეესტრს ადგენს მმართველი/
ზედამხედველი გადახდისუნარობის შესახებ გა-
ნცხადების დასაშვებად ცნობიდან 60 დღის ვადა-
ში, კრედიტორებისა და მოვალისგან მიღებული
ინფორმაციის ან/და თავის მიერ მოძიებული ინ-
ფორმაციის საფუძველზე. ყოველივე ნათლად მიუ-
თითებს იმაზე, რომ სასამართლომ სათანადოდ არ
„იბრძოლა“ სს „ელმავალმშენებლის“ რეაბილიტა-
ციის რეჟიმის გახსნისთვის. მან არ/ვერ გამოიყენა
კანონით გათვალისწინებული ის ალტერნატიული
გზები, რომელთა საშუალებითაც შესაძლებელი
იქნებოდა ვალაუვალობის კრედიტორის ვინაობის
დადგენა. აქვე გონივრული იქნება, ვარაუდი იმისა,
რომ სასამართლოსთვის განცხადების განხილვი-
სათვის კანონით დადგენილი 7-დღიანი ვადა არ
იყო საკმარისი განცხადებაში მოყვანილი ფაქტო-
ბრივი გარემოებების, განსაკუთრებით, განცხადე-
ბაში მოცემული გადახდისუნარობის საფუძვლის
შესწავლისა და სათანადო გადაწყვეტილების
მიღებისათვის. როგორც წინამორბედმა კანონის
პრაქტიკამ აჩვენა, რომ 5 დღე საკმარისი არ იყო.
დასანანია, რომ ახალმა კანონმა არ გაითვალისწი-
ნა ეს პრობლემა და ვერ შეაფასა საფრთხეები, რო-
მელთა გამოწვევაც არაგონივრულ ვადას შეუძლია
და სათანადო ცვლილებაზე უარი განაცხადა.³² პირ-
ველი ინსტანციის მოსამართლეებს, რომლებიც
ვალაუვალობის საქმეებს განიხილავენ, უნდა ჰქო-
ნდეთ იმის „ფუფუნება“, რომ ვალაუვალობის სა-
მართლის საკითხებზე მეტად დაფიქრდნენ, რათა
ვალაუვალობის უფრო ფართო მასშტაბითა და მო-
ცემულობით დანახვა შეძლონ.

დასკვნა

ნაშრომის შეჯამების შედეგად შეიძლება დავას-
კვნათ, რომ ბიზნესის გადარჩენისათვის სათანადო
ინსტიტუტი გაგვჭირდება, თანამედროვე რეაბილიტა-

30 თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 25
იანვრის განჩინება, საქმე No 2/39590-22.

31 თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 15
თებერვლის განჩინება, საქმე No 2/39590-22.

32 კეთილაძე მ., (2023) ვალაუვალობის სასამართლო
რეაბილიტაციის რეჟიმის საქმის წარმოებაში,
ჟურნალი: სამართალი და მსოფლიო. გვ.123.

ციის რეჟიმის სახით. რაც საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების შტოების დამსახურებაა.

როგორც ნაშრომში აღინიშნა რეაბილიტაციის რეჟიმი მოვალის გადარჩენისა და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების საშუალებაა და მას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა მხოლოდ მოვალისთვის, ასევე, კრედიტორისა და სახელმწიფოსთვის, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ. „Doing Business“-ი და The Heritage

Foundation“-ის რეიტინგების განხილვამ, ცალსახად ცხადყო, რომ საქართველო მნიშვნელოვან უკუსვლას განიცდის სხვადასხვა მიმართულებით, რაც ბიზნესისთვის არახელსაყრელ გარემოს ქმნის.

მოცემული მაგალითის განხილვის საფუძველზე კი, შეიძლება დავასკვნათ, რომ სასამართლო ხელისუფლება ჩვენი ქვეყნისთვის კვლავ უდიდეს გამოწვევას წარმოადგენს არსებული პრაქტიკის ფარგლებში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ნორმატიული აქტები:

1. ასოცირების შესახებ შეთანხმება.
2. ბიზნესის კეთება, საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, 2020.
3. გადახდისუნარობის საქმის წარმოების შესახებ კანონი, 2007.
4. რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ კანონი, 2020;
5. რეაბილიტაციისა და კრედიტორთა კოლექტიური დაკმაყოფილების შესახებ საქართველოს კანონის პროექტზე განმარტებითი ბარათი.
6. საქართველოს კონსტიტუცია, 1995.
7. სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს 2020 წლის კანონი.
8. სამთავრობო პროგრამა 2019-2020. სექტემბერი, 2019;
9. 2019-2020 წლების სამთავრობო პროგრამის შესრულების შესახებ მოხსენება, 2020.

სახელმძღვანელო/სტატია:

1. ერქომაიშვილი, გ., გიგაური, ლ., ტალახაძე, ნ. მეწარმეობის საფუძვლები.
2. კონკურენციის პოლიტიკა საქართველოში საერთაშორისო გამჭვირვალობა – საქართველო თბილისი, 2012.
3. კეთილაძე, მ. (2023). „მდგრადი განვითარების მიზნები და რეაბილიტაციის რეჟიმი“.
4. კეთილაძე, მ. (2023). ვალაუვალობის სასამართლო რეაბილიტაციის რეჟიმის საქმის წარმოებაში, ჟურნალი: სამართალი და მსოფლიო.
5. კეთილაძე, მ., მიგრიაული, რ. (2023). ვალაუვალი მოვალის აქტიური როლი რეაბილიტაციის რეჟიმში, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, თანამედროვე სამართლის გამოწვევები.
6. მიგრიაული, რ. შესავალი გაკოტრებისა და გადახდისუნარობის სამართალში. მე-3 გადამუშავებული გამოცემა, გამომცემლობა: იურისტების სამყარო, თბილისი, 2017.
7. რაღბრუნი, გ. სამართლის ფილოსოფიის 5 წუთი, სამართლის ჟურნალი: სარჩევი, N1-2(3-4), თბილისი, 2012, თარგმანი: დიმიტრი გეგენავა.
8. ფეტელავა, ს. კონკურენციის თეორია და ანტიმოლოგიური რეგულირება საქართველოში, გამომცემლობა: ლოი, თბილისი, 2007 წ.
9. შუბლაძე, გ., ნანიტაშვილი, მ. ბიზნესის საფუძვლები. გამომცემლობა: უნივერსალი, თბილისი, 2011 წ.
10. A World Bank Group Flashing Report, Doing Business 2019, 16TH EDITION.

11. Comparing Business Regulation in 190 Economies, Doing Business, 2020.
12. Dolzer, R., Schreuer, Ch. Principles of international investment law. Oxford University Press, 2008.
13. International Monetary Fund: Orderly & Effective Insolvency Procedures.
14. Mankiw, N.G. Principles of Microeconomics, fifth edition, Harvard university, 2009.
15. Qoqiauri, L. Foreign Investment, Tbilisi, 2017.

სასამართლო განჩინება:

1. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 09 იანვრის განჩინება, საქმე No 2/39590-22.
2. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 25 იანვრის განჩინება, საქმე No 2/39590-22;
3. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2023 წლის 15 თებერვლის განჩინება, საქმე No 2/39590-22.

ინტერნეტ წყაროები:

1. <https://factcheck.ge/ka/story/41730--მთავრობის-კეთილსინდისიერების-ინდექსით-საქართველომ-10-წლიანი-პროგრესით-მნიშვნელოვანი-წინსვლა-აჩვენა-და-პოზიცია-31-ადგილით-გაიუმჯობესა> [ბოლო ნახვის თარიღი: 7.04.2023].
2. <https://www.heritage.org/index/visualize>
3. <https://factcheck.ge/ka/story/41757-ეკონომიკური-თავისუფლების-ინდექსში-12-ინდიკატორიდან-8-ში-არის-უკუსვლა>